

Bertha Zoltán

„A költészet örökletes gyógyír”

A kritikáíró Szilágyi Domokos

A személyiséglélektani, kultúrhistóriai, hatástörténeti adalékokban és sziporkázón szellemes észrevételekben olyannyira gazdag nagy Arany János-tanulmány¹ önmagában is rávilágít Szilágyi Domokos kivételes műveltségének tágas tartományaira, szemléletének a klasszikus hagyománydimenzióktól a modernség messzefutó horizontjain át a líraelmélet számtalan vonatkozásáig ívelő enciklopédikuságára. Különleges színességét és elevenségét ennek az esszékönyvnek nemkülönben az az elfogulatlanul eredeti látásmód biztosítja, amely által a szerző a vizsgált irodalomtörténeti folyamatokat saját megszenvedett költői tapasztalatainak tanulságaival tudja mindegyre átértelmezni. Magvas elmélkedésekkel fűszerezett önreflexív előadásmódja kapcsán maga kéri írásában, hogy ha „az olvasót fárasztja a sok kitérő, nyugodtan leteheti a könyvet: én ugyanis úgy döntöttem, hogy Arany ürügyén mindent leírok, ami eszembe jut; bízván abban, hogy az jut eszembe, amit akarok.”² És tudatosan kijelenti: „Messzire kanyarodtunk? – Legtanulságosabbak a legtávolabbi összefüggések.”³ Kántor Lajos szerint az asszociatív „villanások – ezek jellemzik valójában a *Kortársunk*, *Arany*

Jánost. A magyar líra, a magyar irodalom egészében benne élő, ott (tehetsége jogán is!) otthonosan mozgó Szilágyi Domokos egy-egy utalással nagy összefüggésekre, (nem pozitivistá) párhuzamokra, szemléleti megfelelésekre irányítja a figyelmünket (Arany-Babits, Arany-Radnóti, Arany-József Attila, Arany-Juhász Ferenc), de idegenkedve minden provincializmustól, a világlíra egészében gondolkodik, sőt, a nagyvilágot nem szűkíti az irodalomra.”⁴ A széles látómező távlatosságát nyilván az is szavatolja, ahogyan a költő érzékenysége határtalanul terjed ki a premodern, az archaikus, illetve a modern-modernista ihletforrásokra és szellemi élményekre, sőt amiként az ironikus nyelvjáték relativizáló gesztusainak a nyomatékosításával a posztmodern episztémé ismeretelméleti szkepticizmusát is megelőlegezi. A bölcséleti és költésztörténeti jellegű inspirációknak, illetve olykor teoretikus igényű megfontolásoknak a folytonos oszcillációjával képes a kritikus gondolkodó olyan termékenyen relacionista téziseket és kijelentéseket megfogalmazni, amelyek azután nemcsak az ő bámulatosan összetett szuverén lírafelfogására nézve lehetnek irányjelzők, hanem általában a magyar és a

világliteratúra sokféle áramlatát tekintve is mértékadó és rendkívül gondolatébresztő erővel bírnak. Beszédese példaképpé, amikor a nyolcvan éves Adyt köszöntő egészen fiatalkori és hevületesen súlyos szavú szép verse (*Érmellék*⁵) után – bő évtizeddel később – a nagy előd halálának ötvenedik évfordulóján már azt vallja szinte „szentségtörő” őszinteséggel,⁶ hogy bár „századunk első három évtizedében Ady Endre: vallás volt”: „ma már nem az”. Ugyan halhatatlanul „harcias és bátor isten volt”, mert „egész világgal kellett pörbe szállania” és „egész világot teremtenie”, s tiszteljük benne „a Muszáj-Herkulest”, de az isteni-mitologikus vonások vonzásának elapadása folytán „az elmúlt két évtized költő-nemzedékei **az embert** József Attilában találták meg.” Mindezzel pedig lényegkiemelő frissességet tanúsítva érez rá (egybevágón jelenkori irodalomtörténet-írásunk periodizációs alapmintázatával) arra a nagy folyamatra, amely az emlegetett (és máig megszólító erejű) „emberközelség” eszményét – a későbbi időszakok fejleményeinek tükrében még inkább láthatóan – valóban a másodmodernség korszakától kezdődően bontakoztatja ki, a szimbolista-szecesszionista esztéta modernség későromantikus történeti-poétikai karakterét felváltó újrealista vagy tárgyias-racionalista világszemlélet eluralkodásának vonulatában. Amelynek sodrában a mitikus, transzcendentális, profetikus személyességeszmét és szubjektivitásképzetet a profán, szekularizált, egzisztencialista jellegű személyiségmodell viszonylagosítja. És pontosan rögzíti az Ady-hang folytathatatlanságának felszíni megmutatkozását is: nevezetesen, hogy az újabb időkben még epigonjai

sincsenek; márpedig „maga az epigonizmus, bármily sivár és kárhozatos jelenség is, mégiscsak fokmérője valamennyire a költő iránti hevületnek.” Mint akár a József Attila-utánérzések és -reminiscenciák kétségtelenül hosszan elnyúló áradata. „József Attila közelebb áll hozzánk” – szögezi le végül önérzetes vallomással már az érett lírikus,⁷ hogy egy másik ekkortájt született (1971-es) írásában – a vállalt szellemi-művészi példaképek verseinek egy újabb válogatott gyűjteménye kapcsán, azt recenziálva – már a következőképpen foglalhassa össze állításait (mintha részint saját ars poetica-ját is átvetítve rajtuk): „József Attilára mindig s mindenképpen szükségünk van. (...) Ahogy maga a költő mondja: »A mindenséggel mérd magad« – s ez nála nem üres szólam. Nála semmi sem üres szólam egyébként. Ez a költészet mindennapi kenyerünk. Csakugyan goethei, dantei teljesség – s ugyanakkor petőfi, csokonai közvetlenség, hétköznapijaink meghitt társa, bánatunk, örömünk osztályosa, vigasztalónk, ha csüggednénk, buzdítónk, ha lankadnánk, példaképünk mindörökké.”⁸ – De Szilágyi Domokos ezen közben kész hadakozni úgymond „egyes mai nyugati művészeti mozgalmak keleti vetülete”⁹-nek, asszimilációjának esztétikai jogáért is. Védelmébe veszi például az abszurd irányzatot – a szűklátókörű Nagy Istvánnal szemben –, hangoztatva, hogy az „érthetőség határának tágitása valójában nemes cselekedet. Mert az író nem határőr; kutyakötelessége, hogy új birodalmakba vezessen.”¹⁰ És kiáll a beatnik-mozgalom, a beat-generáció szabadságközpontú irodalmi törekvései mellett – Székely Jánossal is hevesen vitatkozva.¹¹ Az elégedetlenség

szabadságküzdélmeli jogát kéri elsősorban számon, megállapítva, hogy a lázadás „mégis jobb, mint a belenyugvás”; s hogy nem szereti, „ha mások gondolkodnak” helyette.¹² (Később Bogdán László beszélt – mivelhogy a vitafelek őrá is hivatkoztak, így ő is érintett volt benne – erről a nagy port kavart vitáról.¹³) Természetesen nem véletlen a művészi és társadalomkritikai affinitás ehhez a fajta nyugati protest-kultúrához, hiszen a Szilágyi Domokos-i radikális ironia (amely gyakran fokozódik fájdalmasan tomboló ontológiai szarkazmussá) a beat-költészettel rokon „üvöltést” vagy a kiáltás-típusú neoavantgárd, neoexpresszionista intonációt – legjellegzetesebb változataiban – manifeszt módon mozgósítja. És más vonatkozásban is hasonló önérettel jelenti ki: „Ami pedig a költőket illeti – életkortól függetlenül –: örökös föladatuk, hogy fiatalok legyenek.”¹⁴ Másfelől viszont „az önismeret iskolája”-ként ünnepli Marosi Ildikó és Erdélyi Lajos könyvét, a húsz hatvanon fölüli író vallomását tartalmazó – és hézagpótlónak, kézikönyvszerű alaplúnak tekintett – *Közelképeket*, mondván tiszteletteljesen: „Mi, hatvan éven aluli fiatalok, ifjuncok, süvölvények meglehet, nem is tudtuk eddig, minő boldog korszakban élünk. Avagy nem az-é a boldogság teteje, ha van kiről példát vennünk? Ha van kihez igazodnunk, ha van kire fölnéznünk, ha van, akit csalhatatlannak tarthatunk? Bizony, csakis ez adhat erőt a mindennapok küzdelmeiben, ez dobogtatja meg szívünket, ha már-már csüggednénk, ebből merítünk, mint tiszta forrásból, innen a kitartás, ha kitartunk, a hősiesség, ha hősök vagyunk és viszont.”¹⁵

Szerteágazó tematikájú cikkeiben, vallomásaiban, publicisztikus gloszáiban és kritikai írásaiban a költő nem is leplezi ezeket a rendhagyónak számító nyílt és lucidus véleményformáló gesztusait, az elemző, értelmező, vitázó, sőt akár köznapi személyességgel is öntanúsító regisztereket keverő beszédmód villódzó tarkaságait. Egyszer expressis verbis ki is nyilvánítja: „Tulajdonképpen nem volna szabad bírálatot írnom, mert olvasáskor mindig azt tartom szem előtt, hogy én magam hogyan csinálnám.”¹⁶ Másszor már a (ráadásul „mentegőtődzéssel”, a mások „élveboncolásától” való tartózkodás bevallásával kezdett) recenzió címébe is beemeli a másfélelenség szempontját: „Szabálytalan kritika két fiatalról”,¹⁷ – megint, itt is sietősen hozzátéve: „Nem vagyok esztéta. Az elméleti kérdésekből mindig az érdekelt elsősorban, amit saját versfaragói gyakorlatomhoz tisztáznom kellett.”¹⁸ Bajor Andorról szólva aztán egyenesen a következő alcímmel él: „kritika helyett ollózás”; merthogy „énnekem kritikát kell írnom róla. És szépen megkerülöm ezzel az ollózással” – mondja, s kiválasztja és felsorakoztatja a humorista író számos remek és mélyértelmű satirikus bölcseleti bonmot-ját, aforizmáját, éleselméjű szofizmáját *Tücsök és bogár* című kötetéből. Hozzátéve: lehet, hogy ez „könnyebb megoldásnak tűnik föl, de tessék csak elképzelni egy szobát, beborítva cédulákkal, és szerencsétlen kritikus (úgy kell neki) ott ül mindennek közepette a szőnyegen, és fejét kapkodja, hogy egyebet ne mondjak.”¹⁹ Egy másik írásának (*A kritikus magánya* címűnek) az esszéjegyzetszerű felütése máris frenetikus szellemességgel foglalja össze az intéz-

Kiáltás

ményes irodalmi élet korabeli és mindenkori közállapotainak jellemzőit: „Íme: 1. a) az író szidja a kritikust, b) kivéve, ha a kritikus jót írt róla. / 2. a) A kritikus szidja az írot, b) kivéve, ha – olykor – nem szidja. / 3. a) Író szidja az írot, b) kivéve, ha jó barátja; ha tartozik neki; ha a másik főszerkesztő. / 4. a) Kritikus szidja a kritikust; b) pont nincs.”²⁰ S mintha Nagy László intését („Műveld a csodát, ne magyarázd”)²¹ is követné, amikor így figyelmeztet: „Jómagam úgy vélem, hogy aki szereti az irodalmat, ne fecsegen róla, hanem művelje. (Vagy úgy, hogy ír, vagy úgy, hogy olvas.)”²² Ismét máskor – a nagyváradi újságíró Simon Magdának a második világháború poklát idéző dokumentumriport-könyve ürügyén tűnődve – meg éppen a legvégső történelemmetafizikai kérdésmélységeket bolygatja. A mindennemű diktatórikus-totalitárius hatalom által szívesen használt jelszóhoz („parancsnoki formulához”) fűzi imígyen megjegyzéseit: „»A cél szentesíti az eszközt.« / Vannak dolgok, amelyekre csak a kérdés a magyarázat. Ami nyilván, nem megnyugtató. De megnyugodni, belenyugodni nem is szabad. Elsőül mindjárt meg is kérdőjelezhetjük a parancsnoki közhelyet: hogy ti. mi szentesíti a célt?” S Arany János fanyar versére emlékeztetve („»Az emberi öltöt nagy feledékenység / Elnyeli mint tenger; / Csak kettő marad fenn az emlékezetben: / Der *Denker* und *Henker*« – azaz a gondolkodó s a hóhér”) újra ezt feszegeti: „Kérdezz, és megmondom, ki vagy. Kérdezd meg: hol, mikor kezdődik az emberi életben az abszurditásig vitt engedelmeskedés szakasza? Ki látott például gyermeket, aki legzsengőbb korában a hóhéri pályáról álmodoz-

zék? Hiszen a gyermek föl sem fogja a halált. A gyermek világa végtelen, s még így is szűknek érzi. Mikor halt meg az emberben a gyermek? Ki ölte meg, mi ölte meg? Az a vágy, amely az egymásra-utaltságét a hatalomával helyettesíti? Kérdésre kérdés. Meg kell tanulnunk felelni. De ez sem elég: meg kell tanulnunk megfelelni.”²³ Felfelszikkra csak e rövidebb szövegművekből is tehát Szilágyi világképének bizonyos meghatározó alapmótviumai – gondoljunk némelyik szalóigéjére: „csak az igaz, ami végtelen, / minden véges: megalkuvás”; vagy: „az egymásra-utaltság / legmagasabb fokon szervezett / formája a szeretet” (*Bartók Amerikában*). Máshol ugyan csak fanyar keserűséggel, groteszk fintorral leplezi le az emberi hübriszt, s utal arra, amit a posztmodernitásban (Reinhart Koselleck nyomán) egyidejű egyidejűtlenségeknek („a nem-egyidejű egyidejűségének”) szoktunk aposztrofálni, vagy (Ihab Hassan-i módra) történelmi happeningek sorozataként azonosítani: „Egész huszadik századunkkal, természettudományunkkal és technikánkkal meglehetősen nyomorultul festünk, hiszen még ezt a vacak kis Földet sem tudtuk berendezni. (...) Századunk, mindenestre, rettentő ellentétek százada; (...) Amíg megfér egymás mellett (tárgyilagosan szemlélve!) Einstein relativitáselmélete és a rabszolgakereskedelem, addig ne nagyon dicsekedjünk.”²⁴ Vagy mintegy afféle sarkalatos hermeneutikai alaptételt kristályosítja ki: „a vers nem akkor kezd életét, midőn megírják, hanem amikor újjászületik az olvasó szívében.”²⁵

Vibrálón sokszínű, sokszálú viszony fűzte korosztályos íróbarátai-

hoz, nemzedéktársaihoz is; az élénk viták, beszélgetések, eszmecserék közepette alapvetően persze határozott szolidaritással állt ki mellettük: „Ne kerteljünk: nemzedéki kérdés volt, van és lesz. Valaki szellemes francia – talán Cocteau – mondotta: ha látsz az utcán két férfit szótlanul haladni egymás mellett, egészen bizonyos, hogy apa és fia.” Az első Forrás-nemzedék „szárazdajkájának” Lászlóffy Aladárt nevezi. „Ha volt vezető egyénisége a – mondjuk így – első Forrás-nemzedéknek, nyilván csak Lászlóffy lehetett”²⁶ – szögezi le; noha fiatalkori leveleinek tanúsága szerint gyakori esztétikai vitákat is folytatott vele.²⁷ Azt viszont mindenképpen túlzásnak tartja (Kántor Lajos és Láng Gusztáv közös irodalomtörténeti összefoglaló munkájára – *Romániai magyar irodalom 1944–1970* – reflektálva), hogy a Forrás-generációt az első nagy Nyugat-nemzedékhez lehetne mérni, illetve „hogy az ötvenes évek közepén a Kolozsvári Egyetemen a század eleji, Négyesy-féle stilisztikai szemináriumokra emlékeztető tevékenység folyt volna.”²⁸

Páskándi műveiben – „a mi abszurd klasszikusunk”²⁹-nak tartja őt, aki „egy jó fejvel kimagaslott”³⁰ társai közül – főként a konkrétum és az absztraktum közti ugrásokat, síkváltásokat, összeköttetéseket igyekszik értelmezni, az asszociatív képzetátmeneteket kitalálni. „Megvonhatnók így is a mérleget: Petőfi – mondják – nagy volt az elvont dolgok érzékletes megjelenítésében – Páskándi mintha fordítva járna el: a kézzelfoghatót közelíti a fogalmihoz (...) Ez a nehezebb, már csak nyelvünknek aránylag fiatal kora miatt is. Azt hiszem, elfogadható a megállapítás, hogy a nyelvek, az eredeti jelentés

elhomályosultával, konkrétumok nevével jelöli az absztraktumokat. Ilyen értelemben nevezem fiatal nyelvnek a magyart. Itt még az elvont fogalmak nevéén is átüt az eredeti tárgyi valóság. Conceptio, mondja a latin, azaz fogantatás. E jelentésben már csak az orvosi szókincs őrzi. Egyébként a koncepció: fölfogásmód. (...) *Fölfogás* szavunk a konkrét cselekvés (*fog, ige*) hangulatát is idézi. Ha viszont koncepciót mondunk, sokkal elvontabban (és műveltebben és sznobabban) hangzik”³¹ – fejtegeti izgalmasan; az más kérdés, hogy név és jelentés, jel és jelölt között a genuin, akár a hangalakokban is kifejeződő organikus kapcsolat más nyelvelméleti nézetek szerint viszont éppen a magyar nyelv primordiális ősiségét bizonyíthatja.

Palocsay Zsigmond flórárt, faunát, varázslatos bio- és humanoszféraát – földanyai és csillagtávoli élettartományokat – átsugárzó természetlírájáról, „természet-himnuszairól”³² empatikus mélységeket érzékeltetve értekeznek: „verseiben a költészet hajdani önmagára emlékezik, az élőbeszédre, bájolásra, mágiára, muzsikára”; „A költő rokona a kicsi mindenségnek; komázik s pofokodik vele. Számára nem menedék, hasonlat, trópus a természet, hanem átültetett, létfontosságú szerv, immunreakció nélkül”³³. De rokonszenvezik Saszet Géza szinte végletesen másfajta – mégpedig radikálisan gondolati, filozófiai-fogalmi költészettípusával is (amely megmozgatja a „berozsdásodott agyat”),³⁴ vagy Méliusz József szabadverseiről állapítja meg, hogy ami bennük a legmegragadóbb, az „valóságnak és álomszerű jelképeségnek finom keverése, a legföldhözköttettebb mondanivaló szolgálatában.”³⁵ (Bögözi)

Kádár János cizelláltan finom, emocionálisan telített természetlírájáról őszinte elragadtatással így ír: „Képkalkotó fantáziája nem mindennapi (...) arányérzéke tökéletes (...) egyszerűen, simán, magától értetődően kapcsolódik a kép ahhoz, amit magyaráz; és mellesleg – nézzük csak meg tüzetesen – a modern versmondattan finomságaival is gyönyörködtet. (...) Szabadversei közelebb állanak a népköltészethez, mint megannyi ősi nyolcasban elpattogott versezet.”³⁶ De méltányolja Fábrián Sándor tárgyias-deszkriptív újrealista (és szemlélődő, gondolkodó, közlő jellegében egyénített),³⁷ vagy Balogh József tematikus-hangnemi árnyaltosságról árulkodó, szemléletességet és fantasztikumot megkapón elegyítő versalkotásait is;³⁸ miközben mélyrehatón bírálja Szócs Kálmán túlérzelmestett, az otthontalanság rossz közérzetét demonstráló, de olykor szinte üresen pözölő deklamációit,³⁹ Elekes Ferenc találó látványhangulatait megtörő laposabb hasonlatait,⁴⁰ Cseke Gábor zavarosabb képtársításait.⁴¹ Vagyis érzékenyen közelít nemcsak a legkülönbélebb írói alkotásokhoz, a kortársak és a Forrás-pályatársak ismert és a bírálatok írásakor számára személyesen akár még ismeretlen alakjaihoz, de meggyőző és végtelenül rokonszenves (mondhatni: kánonkényszer és igazodás nélküli) elfogulatlansággal, odaadó, friss figyelmességgel mind a befutottak, mind a tartósan háttérben maradtak műveihöz; s az újabb nemzedékek teljesítményeihez is. A fiatalabbak közül a második Forrás-nemzedék jellegadó alakjairól, Király Lászlóról és Farkas Árpádról igen megbecsülő hangon és részletesen értekezik. Királyt úgy mutatja be, mint aki „láthatóan szintézisre

törekszik”, aki „nem oktatni akar, de gondolkodtatni”, s akinél a „népdal könnyedségével és tömörségével jól megfér a szabadvers nagy lélegzetű sora és sodrása.” S hogy „szép a szándék, szép a forma (...) s ami biztosíték a jövőre: az a szép alázat: / »Meghajtom fejem, / a tenger igazságos; // akkor is, ha beszédem nem érti meg.«”⁴² Farkast pedig úgy jellemzi, hogy nála a kezdeti „hetykeséget” már szorongás, egyfajta keserű „népi groteszk” is kíséri; az „ifjonti kivagyiságot” valóságos szemlélet és tárgyban, megformálásban táguló látóhatár övezi.⁴³ Az 1967-es *Vitorlaének* című (Lászlóffy Aladár válogatásában megjelent), huszonnyolc fiatal költőt felvonultató versantológia kapcsán viszont fanyarabb tónusban indokolja felemás érzéseit – arról, hogy az szerinte „kései” s „egyenetlen”.⁴⁴

És mindemellett kétségtelenül irodalomtörténészeket megszegényítő tömörséggel fogalmazza meg véleményét prózai, epikai művekről is. A Forrás-próza elbeszélésalakzatainak lirizáló, stilizáló és szubjektívizáló tendenciáit ugyancsak árnyalatosan, egyszerismind körültekintő lényeglátással fejt föl – Szilágyi István korai novellisztikájáról beszélve: „Szereti az első személyes előadást, a közvetlen hangot, a cselekménybe beleszótt, indulatos belső monológokat; a leíró részeket képekkel, hasonlatokkal fűszerezi. (...) Szilágyi elbeszélő prózájának ritmusa gyakran átcsap az élő beszéd ritmusa s a feszes versritmus között átmenetet képező, ún. olvasó ritmusba (...) fő erénye (...) az érzékletesség, a típus- és hangulatteremtés. Bár indításkor általában még kötelezőnek érzi a túlrészletező környezetrajzot, költői-filozofikus elmélkedéssel megtűzdelve, de aztán

gyorsan belelendül, ritmust, magával ragadó sodrást kap, s izgalmassá válik a mégoly banális cselekmény is; izgalmasabbá, mint a legfordulatosabb detektívregény. Jó lélektani érzékkel tud feszültséget kelteni.⁴⁵ Meghökkenően pontos, karakteres jellemzés ez az évtizedekkel későbbi nagyregények, a remekművek, köztük akár a *Hollóidő* szerzőjéről.

De kritikai könyvismertetéseiben, rövid könyvszemléiben elismerően tud szólni a sematizmust lassan levetkőző Nagy István szikár életerővel teli, saját „elfogult merevségével” is „rousseau-i bátorsággal” szembenező önéletrajzi regényfolyamáról is,⁴⁶ méltatja Molter Károly, Kacsó Sándor élvezetes múltfelelevenítő emlékezéseit,⁴⁷ vagy Méliusz József „harmincéves hányód-tatás után” megjelent művét (*Város a ködben*), amelyet inkább valamifajta „tragikomédiának”, „sorsdrámának”, „rémregénynek”, s inkább „hosszú-hosszú, itt-ott elégikus hangú elbeszélő költeménynek”, mint prózának lát, s amely Proust mellett Alain Fournier-ra emlékezteti,⁴⁸ és megbecsülően szól Tamás Mária amerikai útirajzáról (megjegyezve, hogy a fogyasztói társadalomról azért még mindig Huxley klasszikus remeke, a *Szép új világ* árulja el a legtöbbet),⁴⁹ vagy odaadó figyelmességet tanúsítva ír Tánicsics Mihály, Koós Ferenc önéletrajzi emlékiratairól,⁵⁰ Szabó T. Attila, Benkő Samu és mások (szak)munkáiról⁵¹ és egyéb könyvkiadványokról (a *Könyvtári Szemle* főmunkatársaként). Fogékony irodalomértését nemkülönben kiválóan tükrözik remek versparódiái Szemlér Ferencről, Márki Zoltánról, Méliusz Józsefről, Székely Jánosról, Lászlóffy

Aladárról, Palocsay Zsigmondról, Gellért Sándorról, Farkas Árpádról.

Talán ennyiből is kitetszik, hogy Szilágyi Domokos rengeteg mélyre villantó egyéni megfigyeléssel teletűzdelt kritikai írásainak és (kis)esszéinek összessége nyilvánvalóan nem tekinthető a sokoldalú alkotói tevékenység forgácsának vagy melléktermékének. Az életműnek ehhez a szeletéhez hozzászámíthatjuk ráadásul izgalmas esztétikai-etikai elmékedéseit és fejtegetéseit – például a lírai nyelvhasználatról,⁵² a műfordítás műhelytitkairól,⁵³ a forradalmiság tudatosságáról⁵⁴ vagy arról az ugyancsak sajátosan a költő szuverén világképére valló meggyőződésről, miszerint a költészet semmi mással nem helyettesíthető egzisztenciális és kollektív jelentőségű szellemi védelemrendszer minden történelmi amoralitással szemben: „A költészet örökletes gyógyír; a népé különösen. / Mindig akad valami, amivel szemben védtelen az ember. S amíg akad, addig van költészet is.”⁵⁵ És ide számíthatjuk természetesen természetesen elemzéseit, műértelmező dolgozatait,⁵⁶ világirodalmi tárgyú eszmefuttatásait (a *Kalevaláról*,⁵⁷ Eminescuról,⁵⁸ Stendhalról,⁵⁹ Eliotról⁶⁰), zeneesztétikai észrevételeit és kommentárjait (Bartókról,⁶¹ népi gyermekdalokról⁶²), képzőművészeti értékeléseit (Nagy Albertről,⁶³ Plugor Sándorról⁶⁴). Mindezeknek az akár töredékes tanulmány- vagy esszéműveknek, könyvbírálatoknak, kritikai futamoknak a teljes körű felderítése és összegyűjtése a különféle lapok, folyóiratok korabeli számaiból, s aztán kötetben való megjelentetésük még várat magára, de talán nem marad el. A Kántor Lajos, valamint a Pécsi Györgyi szerkesz-

tette emlékkönyvek⁶⁵ jónéhány fontos darabot közölnek (Kántor Lajos külön is közzétett belőlük kettőt már 1986-ban⁶⁶), s az irodalomtörténeti kézikönyvek, bibliográfiák⁶⁷ is számos adattal szolgálnak a további kutatások számára. Szilágyi Domokos valóban

összes műveinek hozzáférhetővé válna tehát egyszermind a poeta doctus műveltségének, gondolatvilágának, mindenséghorizontú szellemi igényességének az összetett és maradéktalan feltárulkozásához járul majd remélhetőleg hitelesen hozzá.

Jegyzetek

- ¹ SZILÁGYI Domokos: *Kortársunk, Arany János*. Bukarest, Ifjúsági, 1969.
- ² Uo., 38.
- ³ Uo., 35.
- ⁴ KÁNTOR Lajos: *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?* Bp., Balassi, 1996. 48.
- ⁵ SZILÁGYI Domokos: *Érmellék*. *Igaz Szó*, 1957/11. 808.
- ⁶ Uő: *Az első ötven év*. Előre, 1969. febr. 9., 5.; *Még egyszer*. Előre, 1969. márc. 23., 3. – Ugyanekkor nyilatkozza Székely János is hasonló élességgel, hogy bár „nagy versei jogán, attitűdjének, modorosságának, minden hibájának ellenére Ady Endre a magyar költészet legnagyobbjai között foglal helyet”: „az Ady-kultusz defenzívába vonult”, „Ady költészete: avul” („talán mert éppen most ment végbe a közízlésben az a fordulat, amely egyszerre előhívja és láthatóvá teszi mindazt, ami Ady költészetében szintén közízlés – a maga korának szecessziós közízlése volt”, s „nem ízlésünk szerint való többé a vezérkedésnek és prófétáskodásnak az a légköre, amely Ady verseiből árad”), és így „vállalva az ódiumot, amelyet annak idején ő vállalt, ma már azt kell mondanunk: Kosztolányinak igaza volt.” SZÉKELY János: *A legszebbek*. In: uő: *Egy rögeszme genezise – Esszék és bírálatok*. Bukarest, Kriterion, 1978. 121-124.
- ⁷ Vö. KÁNTOR Lajos i. m., 44-45.
- ⁸ SZILÁGYI Domokos: *József Attila legszebb versei*. In: *A költő életei – Szilágyi Domokos (1938–1976)*. Szerk. KÁNTOR Lajos. Bukarest, Kriterion, 1986. 152.
- ⁹ SZILÁGYI Domokos: *Az első ötven év*. In: *A költő életei*. 13.
- ¹⁰ Uő: *Az író nem határőr*. In: *A költő életei*. 21.
- ¹¹ Ld. KÁNTOR Lajos i. m., 60-61. – SZÉKELY János ominózus írása kíméletlenül ostorozza a hipszterek és beatnikék „gátlástalan, dologtalan” „huliganizmusát”, „hedonizmusát”, „gyönyör- és kábultattaljes ösztönéletét”, s Ortegára utalva összegzi cikkének címében: *A selejt lázadása*. In: uő: *Egy rögeszme genezise*. 340-346.
- ¹² SZILÁGYI Domokos: *Az elégedetlenség joga*. *Kortárs*, 1986/11. 76-79. (KÁNTOR Lajos újraközlésében és kommentárjával az Előre 1968. április 7-i számából.)
- ¹³ *Az én útvesztői – Lövetei László László levéltérjű Bogdán Lászlóval*. Székelyföld, 2011/9. 156-159.
- ¹⁴ SZILÁGYI Domokos: *Fiatalköltők*. In: *A költő életei*. 28.
- ¹⁵ Uő: *Az önismeret iskolája*. In: *A költő életei*. 241.
- ¹⁶ Uő: *Igazságos tenger*. *Igaz Szó*, 1967/7. 111.
- ¹⁷ Uő: *Szabálytalan kritika két fiatalról*. *Igaz Szó*, 1964/9. 456-463.
- ¹⁸ Uo., 456.
- ¹⁹ Uő: *Tücsök és bogár, valamint: oboa és seprű – Kritika helyett ollózás*. *Korunk*, 1973/7. 1136-1138.
- ²⁰ Uő: *A kritikus magánya*. In: *A költő életei*. 24.
- ²¹ Nagy László és Szilágyi Domokos, illetve az erdélyi irodalom kapcsolatáról ld.: JÁNOSI Zoltán: „Szóltitlak, hattyú” – *Válogatott írások Nagy László életművéről*. Bp., Magyar Napló, 2006. 328-363.
- ²² SZILÁGYI Domokos: *Hol kezdődik a vers?* *A Hét*, 1973/10. 4.
- ²³ Uő: *Tünődés egy könyv ürügyén*. In: *A költő életei*. 129-131.
- ²⁴ Uő: *A kritikus magánya*. In: *A költő életei*. 25.
- ²⁵ Uő: *A költészet hetén*. In: *A költő életei*. 121.
- ²⁶ Uő: *Sorok*. In: *A költő életei*. 79-80.
- ²⁷ „Így hát verselek és recenzálok, és esztétikai vitákat folytatok Lászlóffy Aladárral. Ő ugyan úgy véli, hogy belepiszkolok saját »költői« fészünkbe, de nekem az a véleményem, hogy a fejlődés ellenté-

- tek harca, akár fészken belül, akár kívül.” Uő: *Levelek Váradi Emeséhez*. In: *A költő életei*. 88. – Mi-
közben – Székely János kifogásai ellenében, miszerint a Lászlóffy-versekből hiányzik a zeneiség –
azt is fejtegeti, hogy Babits, Szabó Lőrinc, József Attila, Illyés óta lényegében „minden jelentősebb
költő verseiből hiányzik”; döntően az értelem és a gondolatiság primer energiáira („hogya a vers
üttni tudjon, s ha kell, fejbütni”) mutatva rá summázza, hogy „a nyelv *nem elsősorban* zeneeszköz,
s a költői nyelv is csak részben az.” Uo., 85-86.
- ²⁸ Uő: *Sorok*. In: *A költő életei*. 79.
- ²⁹ Uő: *Az író nem határőr*. Kortárs, 1986/11. 80.
- ³⁰ Uő: *Sorok*. In: *A költő életei*. 79.
- ³¹ Uő: *Hol kezdődik a vers?* A Hét, 1973/10. 4.
- ³² Uő: *Tallózó*. In: *A költő (rég és új) életei – Szilágyi Domokos (1938–1976)*. Szerk. KÁNTOR Lajos.
Kolozsvár, Kriterion, 2008. 360.
- ³³ Uő: *A kritikus magánya*. In: *A költő életei*. 25.
- ³⁴ Uő: „*Szállok a filozófiának*”. Korunk, 1973/1. 130-131.
- ³⁵ Uő: *A Beszélgetés a rakparton ürügyén*. In: *A költő életei*. 23.
- ³⁶ Uő: *Egy költő, akire figyelni kell*. Utunk, 1965/25. 2.
- ³⁷ Uő: *Szabálytalan kritika két fiatalról*. Igaz Szó, 1964/9. 456-463.
- ³⁸ Uő: *Mi a jó és mi a rossz?* Utunk, 1965/42. 2.
- ³⁹ Uő: *A költő közérzete*. Igaz Szó, 1968/6. 943-944.
- ⁴⁰ Uő: *Városi veréb, falusi flaszter*. Igaz Szó, 1967/5. 744-746.
- ⁴¹ Uő: *Megtévesztés*. Igaz Szó, 1967/11. 739-742.
- ⁴² Uő: *Igazságos tenger*. Igaz Szó, 1967/7. 108-113.
- ⁴³ Uő: *Tallózó*. In: *A költő (rég és új) életei*. 359.
- ⁴⁴ Uő: *Huszonnyolc*. Igaz Szó, 1967/9. 427-431.
- ⁴⁵ Uő: *Szabálytalan kritika két fiatalról*. Igaz Szó, 1964/9. 459-460.
- ⁴⁶ Uő: *Tallózó*. In: *A költő életei*. 152-153.
- ⁴⁷ Uő: *Tallózó*. In: *A költő (rég és új) életei*. 360-361.
- ⁴⁸ Uo., 357-358.
- ⁴⁹ Uo., 358.
- ⁵⁰ Uo., 362.; 150.
- ⁵¹ Uo., 150-151.; 358-359.
- ⁵² Uő: *Költői szóhasználat*. In: *A költő életei*. 9-10.
- ⁵³ Azt is állítva például, hogy „a magyar nyelv sajátos helyzetéből adódóan fordítás-irodalma oly
gazdag, hogy átlagon fölüli műveltséget szerezhet olyan ember is, aki egyetlen idegen nyelvet sem
ismer.” Uő: *Művészet vagy mesterség?* In: *A költő életei*. 205-207.
- ⁵⁴ „Bizony, bizony a boldogságot is meg kell szervezni előre. A Kánaánt. »Ez a mi munkánk, és nem
is kevés.«” Uő: *Forradalom után*. In: *A költő életei*. 10-11.
- ⁵⁵ Uő: *A költészet örökletes*. In: *A költő életei*. 7. – A költészet létszükségleti primátusáról, a költő hiva-
tásáról hangsúlyozza másutt is: „A versírás: életforma. (...) Csak legyen *tartalom*. / Azaz: ne csak
gyakorolja – élje a költészetet.” Uő: *Kortársunk, Arany János*. 132-133.
- ⁵⁶ Például: Uő: *Vajda János két verse*. In: *A költő (rég és új) életei*. 314-319.
- ⁵⁷ Uő: *Új Kalevala elé*. In: *A költő életei*. 208-210.
- ⁵⁸ Uő: *A költő életei*. In: *A költő életei*. 11-12.
- ⁵⁹ Uő: *Séta Mr. Eliot körül*. In: *A költő életei*. 17-20.
- ⁶⁰ Uő: *Tallózó*. In: *A költő életei*. 153.
- ⁶¹ Uő: *Arany, Bartók és az aranymetszés*. In: *A költő (rég és új) életei*. 354-355.
- ⁶² Uő: *Tallózó*. In: *A költő (rég és új) életei*. 361.
- ⁶³ Uő: *Tallózó*. In: *A költő életei*. 190-191.
- ⁶⁴ Uő: *Tallózó*. In: *A költő életei*. 191.
- ⁶⁵ *A költő életei; A költő (rég és új) életei; Kényszerleszállás – Szilágyi Domokos emlékezete*. Szerk.
PÉCSI Györgyi. Bp., Nap, 2005.
- ⁶⁶ KÁNTOR Lajos: „*most március még a vidék...*” – Szilágyi Domokos írásai. Kortárs, 1986/11. 70-71.
- ⁶⁷ KÁNTOR Lajos – LÁNG Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Bukarest, Kriterion,
1973.; BERTHA Zoltán – GÖRÖMBEI András: *A romániai magyar irodalom válogatott bibliográfi-
ája 1971–1980*. Bp., Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 1983.

Misztikus kiáltvány